Задания заключительного тура Акмуллинской олимпиады по татарскому языку и литературе для учащихся 8-9 классов

1. Саннар артына яшерелгән мәкальне табыгыз (10 б.).
13, 25, 21, 7, 16, 5, 2, 16 23, 1, 24 7, 21, 1, 13 3, 24, 14, 15, 1, 22.
Күренгән тау ерак булмас.

2. Фразеологизмнарның бер сүз белән белдерелгән синонимнарын табыгыз (5 б):
Кул арасына керә башлау ярдәм итү
Борын салыну өметсезләнү
Чыпчык тезеннән аз
Табан ялтырату качу
Борчаклары пешмәү талашу

3. Аваз пропорциясен чишегез (5б.)
Каз : сак = таҗ : **?** чат

4. Табышмакларның җавабын тап (3 б.):
Күлмәкне икегә аерсак, нәрсә була? „күл" һәм „мәк" сүзләре
Башы "Т", койрыгы "Н", дошманы "М". Ул нәрсә? тычкан
Тугай кайчан сайрый? „р" хәрефе өстәгәч

5. *Кабыну* сүзенең нинди мәгънәләре бар? Мисаллар белән аңлатыгыз (3 б.).
1. Янып китү. Уча́к янып китте (туры мәгънәдә).
2. Ут кабыну. Озак вакыт та үтмәде, өйдә ут кабынды.
3. Ярсудан кабынып китү. Апа ярсуыннан кабынып китте.

6. Текстагы саннарны сүзләр белән языгыз (10 б)

Бүген дөньяда 6809 алты мең сигез йөз тугыз «тере» тел бар, аларның яртысы сигез илгә: Индонезия, Мексика, Бразилия, Камерун, Һиндстан, Кытай, АКШ һәм Рәсәйгә туры килә. Иң күп телле ил – Һиндстан, аның халкы 845 сигез йөз кырык биш диалектта сөйләшә. Аның артыннан Папуа – Яңа Гвинея килә (монда 600 алты йөз ләп тел бар).

Планетада иң таралган тел булып кытай, инглиз һәм испан телләре санала. Киң кулланыла торган телләрнең беренче унлыгына Пекин диалектындагы кытай теле (бу телдә 875 сигез йөз җитмеш биш млн кеше сөйләшә), һинди (366 өч йөз алтмыш алты млн), бенгал (207 ике йөз җиде млн), португал (176 йөз җитмеш алты) млн, рус (167 йөз алтмыш җиде млн), япон (125 йөз егерме биш млн), немец (100 млн) һәм корея (78 җитмеш сигез млн) телләре керә.

Бүген дөньядагы телләрнең туксан процентының (аларны йөз меңнән кимрәк кеше генә белә) киләчәге өметле түгел. ә менә бу телләрнең берничә йөзе, гомумән, үлем чигендә тора: әйтик, 357 ___өч йөз илле җиде___ телдә бүген иллешәр кеше генә сөйләшә, ә 46 ___кырык алты___ телне, гомумән, берәр кеше генә белә! Галимнәр раславынча, тел яшәсен һәм үссен өчен, бу телдә бер миллионнан артык кеше сөйләшү зарур икән (Матбугаттан).

7. М. Акмулла “Сүз чыгар шагыйрьләрдән хикмәт берлән” дип язган. Автор турында 5 факт яз (10 б.)

1. Акмулла - татар, башкорт, казах халыкларының уртак шагыйре. 2. Ул шагыйрь, бәйтә остасы, тимерче дә булган. 3. Акмулланың арбасы турында М.Җәлиловның „Акмулла арбасы" дигән поэмасы бар. 4. Акмулла - чичән, аз сүз белән тирән мәгънә бирдерү остасы.. 5. Акмулла поэзиясе гыйлем, тәрбия бирә, дип әйтә.

8. Әсәр белән жанрны тәңгәлләштерегез (5 б):

- Ш.Камал “Акчарлаклар”	комедия
- Г.Камал “Беренче театр”	драма
- М.Фәйзи “Галиябану”	повесть
- Г.Әпсәләмов “Ак чәчәкләр”	роман
- Һ.Такташ “Киләчәккә хатлар”	поэма

9. Билгеләнгән алмашлыклар урынына геройның исемен куегыз (5 б.). Әсәрнең авторын күрсәтегез (2 б.) ___Фатих Әмирхан___

....Егетнең йөз кыяфәте һәм сынын тотышы портрет күрсәтүенә караганда, бик сөйкемле иделәр: ачык маңгай, кәкрәебрәк килгән шактый киң кашлар, очлары югарыга каратылып куелган куе вә озын мыек һәм күкрәген киерелдеребрәк, егетсымак торыш АҢА ___Хәяткә___ мәхәббәтле күренделәр.

Егетнең кәләпүшеннән башка бөтен киеме иң соң мода белән Европача тегелгән нәрсәләр иде. Портрет иясе бу яктан да АҢА ___Хәяткә___ ошады.

УЛ ___Хәят___ портретны бик озаклап, бик нечкәләп карады, иң вак нәрсәләрне дә күзеннән төшереп калдырмаска тырышты. Шулай карый торгач, бервакыт аңар егетнең кәләпүше артыграк артка киелгән шикелле тоелды да, ул: «Кәләпүшне бераз алгарак киертәсе бар икән» дип уйлады.

10. Ә.Еникинең «Әйтелмәгән васыять» хикәясендә күтәрелгән проблемалар (6 б.)

1. Ак күңелле Аккәби образы аша хикәядә әниләребезне үсеп җиткәч онытмаска кирәклеге. 2. Милләтебезнең үз телен, гореф-гадәтләрен югалта баруы проблемасы.

11. Халык сүзе белән әйткәндә, ул «кылны кырыкка яручы» бер бала иде, дип кайсы әдәби геройны сурәтлиләр? (5 б.) ___Әбүгалисина___.

(Каюм Насыйри „Әбүгалисина" әсәре)

12. Тексттан микротемаларны билгеләгез (10 б.). Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотыгыз.

Кышлак читендә ялгыз бер өй булган. Бирсдә Хәлимә исемле кечкенә кызы белән Мәрьям апа яшәгән. Ишегалларында гөлчәчәк куаклары үскән. Ана белән кыз әлеге куакларны бик кадерләгәннәр. Көз килсә, аларны камышлар белән төреп, салкын кыштан яшереп куя торган булганнар. Көннәрдән бер көнне ана белән кыз яңа йортка күчәргә җыенганнар.

– Әнкәй! Безнең гөлчәчәкләребез каламыни? – дип, әнкәсеннән сорап куйган Хәлимә.

– Без күчәсе йортның алдында гөлчәчәкләр күп булса да, боларны да ятим итеп монда калдырмабыз, үзебез белән күчерербез.

Алар ваграк куакларны тамырлары белән казып күчерә алсалар да, иң зур куакка көчләре җитмәгән.

– Кызым, монысы калсын инде. Казый торгач, тамырларын харап итеп ташлавыбыз бар, – дигән әнкәсе.

Кыз, карт куакның үзен генә калдырырга кызганса да, көче җитмәгәч, нишләсен? Шулай итеп алар, иске өйләре алдында карт гөлчәчәк куагын ялгыз калдырып, китеп тә барганнар.

Көз үзе белән салкын җил, кыш рәхимсез суык бураннар алып килгән. Көзге җил дулаган, сызгырган, ыжгырган, әллә кайлардан куе болыт көтүләрен куып китергән дә ялгыз куак өстенә эре-эре тамчыларын сибәргә тотынган. Ә төн җиткәч, кинәт каты суык китереп бәргән. Иртәгесен күкне калын болытлар каплап алган, күбәләк-күбәләк кар яварга тотынган. Мескен карт куак, күз ачып йомганчы, ап-ак кар белән күмелеп калган.

Көн артыннан көн үткән, кояшлы, көләч яз килгән. Үләннәр яшәреп киткәннәр, агачлар чәчәкләргә күмелгәннәр. Бары куак кына язны котлап елмая алмаган. Ул, кышкы суыктан чирләгәнгә, кара янып, тереклектән мәхрүм булып боегып утырган да утырган. Тик кайдадыр, бик тирәндә, тамырларының ерак очларында зәгыйфь кенә тормыш җылысы саклый икән ул.

Ничектер бер көнне Мәрьям апа кызы Хәлимә белән куак яныннан үтеп бара икән. Хәлимәнең күзләре әлеге зур куакка төшкән дә, ул аны кызгануыннан чак кына елап җибәрмәгән.

– Әнкәй! Безнең ялгыз куагыбыз корыган бит, – дип, әнкәсенә сарылган.

– Ай, харап булган шул! – дигән әнкәсе. – Янында агып тора торган арыгы да кибеп беткән икән, ичмасам. Аны тазартып, су җибәрергә кирәк. Бәлкем, шуннан соң яшәреп китәр...

Ана белән кыз арыкны тазартканнар, буасын ачып, аңа саф су агызып киқәннәр.

Чынлап та, кинәт зур куакның тамырларына дым йөгергәне сизелгән. Кечкенә Хәлимә арыкны тикмәгә генә ачмаган бит! Ботакларда беренче бөреләр күренә башлаган, алар күбәйгәннәр, тулыланганнар, ә үзләре барысы да яшәү бөреләре булганнар.

Менә берзаман зур куак янына әнкәсе белән Хәлимә килеп туктаган.

– Әнкәй! Кара әле, куагыбыз чәчәк аткан бит безнең! – дип, кул чабып кычкырып җибәргән Хәлимә. – Арыкка су җибәрүебез бик яхшы булды, әнкәй. Чәчәкләре элеккегә караганда да матуррак!

– Әйе шул! Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый ул, – дигән әнкәсе һәм чәчәкләр арасыннан берсен, иң матурын өзеп алган да кызының чәченә кадап куйган. *(Д.Аппакова)* (398 сүз)

1. Мәрьям апа Хәлимә исемле кыз белән яңа йортка күчәргә җыеналар. 2. Алар гөлчәчәкләрне үзләре белән алган, бер карт куак калган. 3. Көзге салкыннарда карт куак өшегән. 4. Яз көне Мәрьем кызы белән куакка ярдәм иткәннәр. 5. Куак яңадан тагын да матуррак чәчәк аткан.

13. “Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый ул, – дигән әнкәсе һәм чәчәкләр арасыннан берсен, иң матурын өзеп алган да кызының чәченә кадап куйган”, – җөмләсендә әйтелгән фикерне ничек аңлыйсыз? Текстта күтәрелгән проблемага туры китереп, эссе языгыз. Фикерләрегезне раслау өчен, матур әдәбияттан һәм тормыш тәҗрибәгездән 2 мисал китерегез.

Язма эшнең күләме 150 сүздән ким булмаска тиеш. Эшегезне чиста, төзәтүләрсез һәм танырлык итеп языгыз (25 б.).

Безнең тормышыбыз-гүзәл бакча... Ә матур эшләребез, тырыш хезмәтебез шул бакчаның муң үңыш бирүче агачлары, алмы-гөлле чәчәкләредер ул... Югарыда бирелгән җөмләнең асылында шул фикер ята.

Дәрҗия Аппакованың „Гөлчәчәк белән сандугач" хикәясендә эш ярату, хезмәт сөю проблемасы күтәрелә. Нәтиҗәсы хезмәт, алтын куллы һәм изге җанлы кешеләр булганда, тормышыбыз күркәм булыр. Әлеге җәрдә Мәрьям апа кечкенәдән кызы Хәлимәне эшкә өйрәтеп үстерә. Кызы үз куллары белән гөлчәчәкләр үстерә, ул аларга бик сак һәм яратып карый. Минемчә, ул кечкенәдән уңган, акыллы, мәрхәмәтле; табигатьне һәм кешеләрне яратучы кеше булып үсеп җитәр. Мин алар турында сокланып хисләре кичереп укыдым. Күңелемдә „Агачны яфрак бизәсә, кешене хезмәт бизи" мәкале яңгырап торды.

Татар әдәбиятында да әлеге проблема күп кенә җәрләрдә күтәрелә. Мәсәлән, без кечкенәдән Абдулла Алишның „Ялкаулык-хурлык, тырышлык-зурлык" әкиятен яратып укыйбыз. Габдулла Тукай „Эшкә өндәү" шигырендә „Эш агачы һәрвакытта бик югары җимеш китерер" дип язган.

Әйе, яхшы эш беркайчан да әрәм булмый. Хезмәт яратучы кеше – бәхетле кеше ул! Нәби Дәүлинең „Бәхет кайда була" шигыре белән әйтсәк „Бәхет булы хезмәттә"...